

Recenzijski postupak u medicinskim časopisima: treba li ga mijenjati?

Petrak, Jelka

Source / Izvornik: **Mef.hr, 2024, 43, 16 - 17**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:105:010588>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-08**

Repository / Repozitorij:

[Dr Med - University of Zagreb School of Medicine
Digital Repository](#)

Recenzijski postupak u medicinskim časopisima: treba li ga mijenjati?

Recenzija rukopisa prije objave u znanstvenim časopisima smatra se glavnim osloncem vjerodostojnosti medicinske literature. Tako, primjerice, uredništvo časopisa New England Journal of Medicine ističe da je vrlo stroga provjera znanstvene točnosti, novine i važnosti nekog rukopisa proces koji je prokušan tijekom mnogih desetljeća i da je glavnim razlogom položaja ovog časopisa na samome vrhu popisa najutjecajnijih medicinskih časopisa. Objava u takvom uglednom i utjecajnom medicinskom časopisu više je od simboličke vrijednosti i za autora i za ustanovu u kojoj on djeluje.

Neovisna, kritička prosudba sastavnim je dijelom ukupnog znanstvenog procesa, pa tako i onog koji se odnosi na objavu rezultata znanstvenog istraživanja. Recenzijski postupak služi podjednako urednicima medicinskih časopisa kao pomoć u vrednovanju rukopisa i odluci o njihovoj objavi, kao i autorima koji na taj način dobivaju povratnu informaciju, odnosno upute o mogućim popravcima rukopisa. Urednik znanstvenog časopisa izabire neovisne eksperte u određenom području kako bi prosudili donosi li ruko-

pis nove spoznaje te je li znanstveno utemeljen i etički primjeren. Etički postupak sa svakim rukopisom, pri kojem se isključuje bilo koji oblik pristranosti, obveza je i recenzenta i urednika.

Povijesno gledano, recenzijским se postupkom prvi put koristilo Kraljevsko društvo u Edinburgu 1731. godine i to baš za jednu medicinsku publikaciju (***Memoirs sent by correspondence are distributed according to the subject matter to those members who are most versed in these matters. The report of their identity is not known to the author.***)¹, a izvorni pojam na engleskom jeziku „peer review“, pokazuje da su najvažnija svojstva recenzenta vrhunska ekspertiza i članstvo u znanstvenoj zajednici. Zlatnim standardom recenzija je u znanstvenim časopisima postala 60-ih godina 20. stoljeća. Pri tome su se koristili različiti oblici anonimizacije, kao što su jednostruko slijepa recenzija u kojoj su recenzentima poznati autori rada ili dvostruko slijepa recenzija u kojoj su autori i recenzenti međusobno neotkriveni.

Posljednjih godina sve se više govori i piše o nedostacima klasičnog oblika recenzijskog postupka. Suvremena znanost sve je složenija, pa se i u postupku recenzije teško pridržavati tradicionalnih protokola. Znanstveno izdavaštvo profitabilna je djelatnost, sve je više znanstvenih časopisa koji posluju po rubu znanstvene čestitosti i sve je više radova čija je pretpublikacijska ocjena bila upitne kvalitete. Nekonzistentnost u primjeni znanstvenih kriterija ocjene rada, subjektivnost ocjene, vrijeme potrebno za ocjenu, nesklonost znanstvenika ekonomiji darivanja i nedovoljno vidljivosti truda uloženo u recenzijski posao i sl. razlozi su najčešćih primjedbi koje se upućuju

recenzijskom postupku. Lee i suradnici² dijele subjektivnost recenzenata u tri kategorije: pristranost koja se odnosi na kvalitetu rukopisa, pristranost u odnosu na društvena obilježja autora ili urednika (npr. država ili ustanova iz koje dolaze autori) i pristranost u odnosu na kvalitetu istraživanja (npr. sklonost pozitivnim ishodima istraživanja). Anonimnost autora u postupku tzv. dvostruko slijepo recenzije trebala bi eliminirati neke od tih pristranosti. Visoka specijaliziranost znanstvenih područja, međutim, to često onemogućuje. Znanstvenici međusobno prepoznaju istraživanja i rezultate i mogu bez napora identificirati autora/e. To se posebno očituje u malim znanstvenim zajednicama, poput hrvatske, u kojima je teško osigurati nepristranost recenzijskoga postupka.

Mnogi znanstvenici ulažu dosta svoga vremena i svoje ekspertize u procjenu rukopisa koji pristizu u časopise i u prijedloge poboljšanja koje daju autorima. Kovanis i suradnici³ procjenjuju da se u području biomedicine recenziranju u 2015. godini, a na temelju broja radova vidljivih u Medlineu, posvetilo 63,4 milijuna sati. Aczel i suradnici⁴ utvrdili su da se svaki rukopis prije objave prosječno pošalje na adrese dvaju časopisa. To ujedno znači da se vrijeme utrošeno na recenziju svakog rukopisa udvostručuje.

Sve navedeno razlogom je promjena koje se posljednjih godina uvode u recenzijski postupak, iako one jednim dijelom proizlaze i iz novih načina objavljivanja znanstvenih informacija, poglavito objavljivanja u otvorenom pristupu. Pri tome se teži transparentnijem, javnijem i vremenski štedljivijem recenzijskom postupku.

Promjene u recenzijskome postupku dio su ukupnog „paketa“ promjena vrednovanja znanstvenoga doprinosa za koje se zalaže znatan dio znanstvene zajednice. Vrlo zanimljiv pogled na moguće unapređenje recenzijskoga postupka dali su Waltman i suradnici⁵ razvrstavajući i razloge za promjene i načine koji će do toga dovesti u četiri različite škole.

Škola kvalitete i reproducibilnosti fokusirana je na podizanje kvalitete recen-

zijskih izvješća, poput jačanja statističke recenzije, otkrivanja identiteta recenzentata te nadzora nad mogućim kršenjem načela znanstvene čestitosti. Provjera reproducibilnosti i replikativnosti istraživačkih rezultata dodatna je odgovornost. Tzv. registrirana izvješća (engl. *registered reports*), u kojima se recenziraju nacrt istraživanja, valjanost istraživačkih pitanja i metodološka ispravnost prije provođenja samog istraživanja, odnosno prikupljanja i analize podataka, jedan su od mogućih načina povećanja kvalitete i reproducibilnosti rezultata. Znanstveni časopis može tako prihvatiti rad prije nego li su poznati rezultati istraživanja.

Ova škola zalaže se i za proširenje recenzije na podatke i skupove podataka iz istraživanja, kao što je to, primjerice, praksa u časopisima PLoS.

Škola demokratičnosti i transparentnosti zagovara otvorenost znanstvenih uradaka i recenzijskih izvješća većoj skupini osoba i time promovira otvoreniji, transparentniji i demokratičniji način vrednovanja. Transparentnost recenziskoga postupka utječe na povećanu odgovornost urednika i recenzentata. Tzv. *soundness only* recenzijom ocjenjuje se samo istraživačka strogost i dosljednost (npr. metodološka pouzdanost i ispravnost članka), ne i važnost, novost ili primjenjivost rezultata. Tu vrstu recenzije neki autori drže najutjecajnijom i najinovativnijom metodom recenziskoga postupka u posljednja dva desetljeća, a najprije su je uveli časopisi PLoS. Ova škola drži je vrlo demokratičnom, jer konačni sud o važnosti i inovativnosti nekoga rada donosi „zajednica“, a ne urednici ili recenzenti. Za napomenuti je, međutim, da je ta „demokratičnost“ ipak ograničena na usku zainteresiranu skupinu znalaca koji su sposobni sudjelovati u znanstvenom diskursu.

Kriza COVID-19 koja je izazvala dotad nezabilježen prirast objavljenih publikacija, jednim je dijelom pokazala kako bi mogao funkcionirati sustav kolektivnog recenziranja. Zbog potrebe brzog protoka informacija, u sustav su ulazile i one nedovoljno provjerene, što je rezultiralo retrakcijom velikog broja radova, čak i onih objavljenih u najuglednijim časopisima.

Jedan od načina povećanja transparentnosti recenziskoga postupka jest tzv. otvoreni recenzijski postupak, odnosno objava recenzentskih izvješća i autorskih odgovora zajedno s rukopisom. Tu su metodu najprije uveli British Medi-

cal Journal i BioMed Central s namjerom smanjenja broja pristranih i neodgovornih prosudbi. Pri tome recenzenti mogu dati privolu za otkrivanje identiteta, ali na to nisu obvezni.

Zanimljiv recenzijski model provodi platforma F1000 Research na kojoj se može pronaći veliki broj radova iz biomedicine. To je tzv. postpublikacijska recenzija „objavi pa recenziraj“. Nakon što autor/i pošalje i pohrani rukopis na platformu, provodi se kontrolna prepublikacijska provjera, koja prije svega uključuje poštovanje osnovnih etičkih načela i uputa izdavača. Nakon objave članka, formalno se pozivaju recenzenti da u suradnji s uredništvom, autorima i drugim recenzentima ocijene rad, nakon čega se objavljuju recenzijska izvješća, imena recenzentata i adresa njihovih ustanova te mogući komentari drugih znanstvenika. O recenzijama ovisi hoće li rad biti indeksiran u bibliografskim bazama podataka, kao što su Medline/PubMed ili Scopus.

Škola jednakosti i uključivosti nastoji ukloniti svaki oblik pristranosti recenzentata utemeljen na demografskim značajkama, kao što su rod, geografsko podrijetlo ili etnicitet autora.

Škola učinkovitosti i motivacije fokusira se na teškoće na koje nailaze urednici znanstvenih časopisa pri traženju recenzentata, što usporava objavu novih znanstvenih rezultata. Imajući u vidu ogroman broj radova koji se objavljuje svake godine, jednostavno je zaključiti koliki broj recenzentata treba uključiti u taj proces i to zaziva promjene koje će ubrzati recenzijski postupak i motivirati znanstvenike da u njemu sudjeluju.

Jedan način je tzv. kaskadno recenziranje, odnosno korištenje već učinjenih recenzijskih izvješća unutar portfelja časopisa istog izdavača (npr. Nature, Wiley). Neki časopisi izdavača BMC izravno pozivaju znanstvenike da im zajedno s rukopisom koji je odbio neki drugi časopis pošalju i recenzije koje su autori tada dobili.

Ova škola zagovara motiviranje znanstvenika na sudjelovanje u recenziskom postupku povećanom vidljivošću njihovog doprinosa, poput platformi Publons ili ORCID na kojima znanstvenici u svoj profil mogu uključiti recenzijsku aktivnost. Velika većina medicinskih časopisa tiska svake godine popis svojih recenzentata uz primjerenu zahvalu za njihov doprinos.

Promjene u recenziskom postupku, koji u svim područjima medicine ima izuzetnu važnost, ne mogu jamčiti potpuno isključenje pristranosti i nepoštenoga postupka, ali poticanje transparentnosti, etičnosti i učinkovitosti mogu tome doprinijeti. Preporuke međunarodnih tijela, poput ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) i COPE (Committee on Publication Ethics) jedan su od putokaza na tom putu. Smjernice za provođenje recenziskoga postupka, poput onih National Institutes of Health (NIH), jasno upućuju na važnost poštenog i povjerljivog aspekta toga postupka. NIH izriječno zabranjuje upotrebu alata generativne umjetne inteligencije u oblikovanju recenzijske prosudbe.

Primijećeno je, također, i recenzijsko plagiranje, odnosno korištenje mrežno dostupnim otvorenim recenzijama za nove recenzije članka približno slične tematike. Urednicima časopisa zbog toga se predlaže upotreba alata za otkrivanje plagijata, kao što je, primjerice, Turnitin.

Znanstvenih publikacija sve je više, znanstveni dokazi množe se velikom brzinom, klinički pokusi postaju sve složeniji, recenzijski postupak sve zahtjevniji. Trebao bi, prije svega, pomoći u sprječavanju ulaska u sustav nevjerodostojnih medicinskih informacija: rezultata koji nemaju dokazanu znanstvenu osnovu, opasnih nalaza i preporuka koje bi mogle štetiti zdravlju, plagijata i drugih nepoštenih praksi (primjerice tvornica za produciranje radova), informacija nastalih neprimjerenom uporabom alata umjetne inteligencije i sl.

Literatura:

1. Al Mousawi Y. A brief history of peer review. Dostupno na: <https://blog.f1000.com/2020/01/31/a-brief-history-of-peer-review>
2. Lee CJ, Sugimoto CR, Zhang G, Cronin B. Bias in peer review. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2013;64:2-17.
3. Kovanis M, Porcher R, Ravaut P, Trinquart L. The global burden of journal peer review in the biomedical literature: strong imbalance in the collective enterprise. *PLoS ONE*. 2016;11(11): e0166387. Dostupno na: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0166387>
4. Aczel, B., Szasz, B. & Holcombe, A.O. A billion-dollar donation: estimating the cost of researchers' time spent on peer review. *Res Integr Peer Rev*. 2021; 6, 14. Dostupno na: <https://doi.org/10.1186/s41073-021-00118-2>
5. Waltman L, Kaltenbrunner W, Pinfield S, Buckley Woods H. How to improve scientific peer review: Four schools of thought. *Learned Publishing*. 2003;6: 334-7. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/leap.1544>

Jelka Petrak